

şik hayata geçiş başlamış ve yeni birtakım köyler kurulmuşsa da sonraki yüzyıllarda vuku bulan yeni göçebe yerleşmeleri devam etmiş, bölge ekonomisi köy ve göçebe hayatına bağlı olarak ziraat ve hayvancılığa münhasır kalmıştır. Ana ticaret yollarının Bozok'tan geçmesi, belki de burada Yozgat'ın kuruluşuna kadar şehirleşme ameliyesini geciktiren sebeplerden biri sayılabilir. Bozok sancağında son Osmanlı devrine ait önemsiz birkaç tarihî eserin dışındaki diğer mimari eserlere büyük çapta Dulcadıroğulları devrine ait olup Yozgat'taki tek büyük cami de Çapanoğulları tarafından inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 155, 218, 302, 315, 389; BA, MAD, nr. 4874; Strabon, *Coğrafya: Anadolu* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1987, XII-XIV, 52-66; Celalzâde, *Tabakâtü'l-memâlik* (nşr. Petra Kappert), Wiesbaden 1981, vr. 159^a; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 51-52; Kâtib Celebi, *Cihannümâ*, s. 626; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 236; J. Mc Donald Kinneir, *Voyage dans l'Asie Mineure*, Paris 1818, s. 129-147; Ankara Vilâyeti Sâlnâmesi (1290, 1300, 1316, 1318, 1320, 1325); G. Perrot — E. Guillaume — J. Delbet, *Exploration Archéologique de la Galatie et de la Bithinie*, Paris 1862, I, 288-294; G. Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*, Paris 1867, s. 379-473; Cuinet, s. 292-299; Texier, *Küçük Asya*, s. 44-46; Barkan, *Kanunlar*, s. 124-129; L. Brehier, *Vie et Mort de Byzance*, Paris 1946, s. 60-61, 159, 161 vd.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 142-143, 272, 345-361; a.mlf., "Çapanoğulları", *TTK Belleten*, XXXVIII/150 (1974), s. 215-261; Süleyman Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul 1953; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 261-348; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1963, s. 18-19; *The Cambridge Ancient History*, Cambridge 1973, II/1, s. 228-255, 659-685; Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 309-322; a.mlf., *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 19, 31-48, 53, 71-79, 138, 178-187; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara 1975, s. 236, 238, 321-322, 347, 352, 362-364, 417, 449, 471, 496; Özcan Mert, *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980, s. 17-75; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 108 vd.; M. B. Poujoulat, *Voyage dans l'Asie Mineure*, Paris, ts., I, 292-295; Ahmed Refik, "Osmanlı Devrinde Rafızılık ve Bektaşılık", *DEFM*, IX (1932), s. 24-58; A. Yaşar Ocak, "Emirci Sultan Zaviyesi", *TED*, IX (1978), s. 162-177; J. L. Bacqué-Grammont — İ. Beldiceanu-Steinherr, "A Poropos de quelques causes de malaises sociaux en Anatolie Centrale aux XVIe et XVIIe, siècles", *Ar. Ott.*, VII (1982), s. 71-115.

AHMET YAŞAR OCAK

BOZTEPE, Halil Nihat

(1880-1949)

Son devir Türk edebiyatında daha çok mizah ve hicivleriyle tanınan şair.

Trabzon'da doğdu. Babası Hasan Efendi, annesi Mürüvvet Hanım'dır. İlk öğrenimini Zeytinlik mektebinde tamamladı. Trabzon Askerî Rüşdiyesi'nden sonra idâdîyi bitirdi. Ailesini geçindirmek için çalışmak zorunda kaldı. Türkçe öğretmeniği yaptığı Frerler Mektebi'nde derslere devam ederek Fransızca öğrendi. Bir yandan da Farsça öğrenmeye çalışıyordu. Daha sonra Trabzon Düyûn-ı Umûmiyye idaresine girdi (1898). 1903'te Düyûn-ı Umûmiyye Komiserlik Kalemi'ne tayin edilerek İstanbul'a yerleşti. Zamanla terfi edip burada müdür oldu (1922). Cumhuriyet'in ilânından sonra bu idarenin lağvedilmesi üzerine Osmanlı borçları meselesinin halli için Paris'e giden heyette yer aldı (1925). Dönüşünde III. devre Gümüşhane mebusu seçilerek meclise girdi (1927). VII. dönem sonuna kadar Trabzon mebusu olarak milletvekilliği yaptı (1947). 17 Şubat 1949'da Ankara'da öldü ve Cebeci Asrî Mezarlığı'na defnedildi.

Halil Nihat, bilhassa II. Meşrutiyet'ten sonra o dönemin *Akşam*, *Alemdar*, *İstiklâl*, *Vakit* ve *Tanin* gibi tanınmış gazete ve dergilerinde önce tercümeleleriyle, daha sonra şiirleri ve edebî yazılarıyla adını duyurdu. Şairliği hiçbir zaman ciddi bir iş olarak görmemekle beraber ince ve zarif bir ruh taşıyan mısraları, onun geniş bir edebiyat bilgi ve kültürü ile tam bir şair hüviyetine sahip olduğunu göstermektedir. Devrinde hem aruz hem de hece veznini en iyi kullanan şairlerden biridir. Ancak daha ziyade mizah ve hiciv türünde eser vermesi isminin unutulmasına sebep olmuştur.

Halil
Nihat
Boztepe

Şiirlerinde II. Meşrutiyet'ten itibaren ölümüne kadar geçen kırk yıllık bir devre içinde cereyan eden çeşitli siyasî ve sosyal olayları, bunlarla ilgili şahısları, devlet, sanat ve edebiyat adamlarını, çeşitli kuruluşları bütün yönleriyle bulmak mümkündür. 1908'den başlayarak Cumhuriyet devri de dahil ortaya çıkan aşırı akımları, ifrat ile tefrit arasında bocalayan inkılâp ve inkılâpçıları bir sanatçıya yakışır incelik ve dikkatle çekinmeden tenkit etmiştir. Ancak bu sebeplerle "geriye bağlı kalmak hatasıyla" suçlandığı gibi resmî ve özel cerevalerde de unutulmaya terk edilmiştir.

Eserleri. *Şehbâl* mecmuasında Alphonse Daudet'den "Değirmenimden Mektuplar" ile Ludovic Halevy'den "Rü'ya" adlı uzun hikâye ve *Vakit* gazetesinde "Küçük Efendi" adlarıyla neşredilen tercümeleleri, *Servet-i Fünûn*, *Diken* ve *Akbaba* gibi devrin tanınmış edebiyat ve mizah dergilerinde bazan "Karga" takma adıyla yazdığı mizah yazıları dışında hepsi manzum olan eserleri şunlardır: 1. *Sihâm-ı İlhâm* (İstanbul 1921). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'den Millî Mücadele'ye kadar geçen felâketli yılların acılarıyla kaleme alınmış 100'den fazla manzumeden meydana gelmektedir. Bu manzumelerde şairin diğer eserlerinde olduğu gibi daha ziyade sosyal mânada bir tenkit, hiciv ve alay hâkimdir. 2. *Âyîne-i Devrân* (İstanbul 1342/1924). 1920'li yılların İstanbul'unda cereyan etmiş hadiselerle ilgili manzumelerden, köprü geçiş parası, içki yasağı, tramvaylardan haremlik-selâmlık usulünün kaldırılması gibi çeşitli olaylarla, "Cumhuriyetnâme" başlığını taşıyan bölümde Cumhuriyet'in ilânı, meclis ve milletvekillerini konu alan mizahî şiirler ve Fuzûlî, Bâkî, Nef'î ve Nedîm gibi divan şairlerinin şiirlerine yazılmış nazîrelerden meydana gelmektedir. 3. *Mâhitâb* (İstanbul 1341 r./1925). Çeşitli bölümler halinde siyasî mahiyette hicivlerden oluşan bu küçük eser muhtevassından dolayı bazı yazarlarca "Maytap" şeklinde de adlandırılmıştır. 4. *Ağaç Kasidesi* (İstanbul 1931). Bu eserde dil devriminin ve dilcilerin yanlışlarını tenkit ederek onları ince esprilerle yermiştir. Uzun yıllar üzerinde çalışarak meydana getirdiği bu manzumeyi ilk neşredilen sonra genişletmiş, inkılâpların çeşitli yönlerini, adalet mekanizmasının bozukluğunu, kılık-kıyafet inkılâbının gülünç taraflarını, mâzi ve gelecek düşmanlığını, inkılâpçılık adına yapılan yanlışları hicveden 1500 beyitlik bir

eser halinde daha sonra yeniden neşretmiştir (İstanbul 1947). Bu baskının sonuna eklediği "Añahtar" bölümünde metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bazı yabancı kelime ve tabirlerle şahıs ve eser adlarına yer vermiştir.

Halil Nihat Fransızca'dan yaptığı manzum ve mensur tercümelere de büyük başarı göstermiştir. Bilhassa Alphonse Daudet çevirileriyle bu yazarın Türk okuyucusu tarafından tanınip sevilmesini sağlamış, onun *Tartarin de Tarescon* adlı romanını *Taraskonlu Tartaren* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1336, 1938). Ayrıca Nedim divanını yirmi yedi yazma nüshayı karşılaştırarak baskıya hazırlayan Halil Nihat, sonuna bir lügatçe ve *Nedim-i Kadim Divançesi*'ni de ekleyerek yayımlamıştır (İstanbul 1340 h./1338 r.). Baş tarafında da Ahmed Refik'in "Nedim'in Hayatı", Fuad Köprülü'nün "Nedim'in Şiirleri" adlı incelemeleri yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

T.B.M.M. Azasının *Tercümeihâl Kâğıdı*, TBMM Arşivi, nr. 697; M. Fuad Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 195-200; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1217-1222; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 72; a.mlf., "Halil Nihad Boztepe", AA, V, 1686-1687; Yusuf Ziya Ortaç, *Bir Varmış Bir Yokmuş, Portreler*, İstanbul 1960, s. 161-166; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 779-783; Ömer Akbulut, *Trabzon Meşhurları Bibliyografyası*, Ankara 1970, s. 49, 235; Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı*, s. 188; Kemâleddin Şenocak, *Yanardağ Şairimiz Halil Nihad Boztepe*, İstanbul [1989]; M. Salahaddin, "Şair Halil Nihad Bey Yeni Kitab'a Hayatını Anlatıyor", *Yeni Kitab*, nr. 4, İstanbul 1927, s. 2-7; M. Behçet Yazar, "Halil Nihad", *Yedigün*, XIV/350, İstanbul 1939; Halide Edip Adıvar, "Ağaç Kasidesi", *Akşam*, İstanbul 15 Ocak 1948; Fazıl Ahmet Aykaç, "Bir Zerafet Meşçeresi", *Akşam*, İstanbul 18 Ocak 1948; Fevziye Abdullah Tansel, "Halil Nihad Boztepe'nin Mizâhi Yazılarında Kullandığı Gözden Kaçan İğreti Adı", *KAM*, XIV/4 (1985), s. 70-76; Mustafa Uzun, "Boztepe, Halil Nihad", *TDEA*, VI, 463-464.

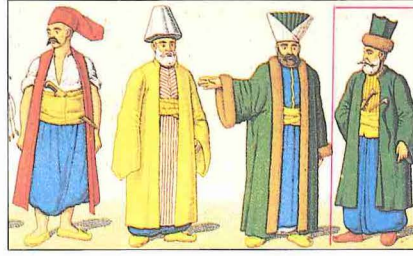

MUSTAFA UZUN

BÖCEKBAŞI

Osmanlı Devleti'nde özellikle son asırlarda asayişçi sağlamlağı yükümlü gizli zâbıtâ görevlilerden biri.

Böcekbaşı tabiri İstanbul ağzına ve özellikle yeniçeri argosuna ait bir kelimedir. Böcekbaşı daha ziyade hırsızlıkları önlemek ve hırsızları yakalamakla görevliydi. Emri altında çalışanlar arasında erkek ve kadın memurlar bulunurdu. Ayrıca suçluları yakalamada muh-

Böcekbaşı (M. Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9391)

bir olarak kullanılan tövbe-kâr hırsız ve yankesici gibi sabıkâlılara da böcek denilirdi. Fakat asıl gizli istihbarat işleriyle **salma çuhadar** denilen memurlar meşgul olurdu (bk. ZAPTİYE). Böcekbaşı yakaladığı sanıkları suçunun türüne göre Ağakapısı'na, ihtisab nazırlığına veya Baba Câfer Zindanı'na gönderir, suçu sabit olanları çeşitli şekillerde cezalandırırdı. Bu cezalar dayak, hapis veya kulak kesme şeklinde olabildiği gibi suçun tekrarlanması halinde idama kadar varabilirdi. Halk arasında kullanılan "eski kulağı kesiklerden" tabirinin kaynağı bu kulak kesme cezası olmalıdır.

Böcekbaşı kıyafet olarak başına siyah kuzu derisinden üzeri yeşil kalpak, sırtına dar yenli uzun cepken, mavi şalvar ve kırmızı çizme giyerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, I, 901; Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara 1947, s. 64-65; H. Gibb — H. Bowen, *Islamic Society and the West*, Londra 1950, I/1, s. 326; Ergun Hıçyılmaz, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul 1979, s. 18; R. Mantran, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmed Ali Kılıçbay — Enver Özcan), Ankara 1986, I, 127, 155; Pakalın, I, 241-242; TA, VIII, 21; R. Ekrem Koçu, "Böcekbaşı", *İst.A.*, VI, 3078.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BÖĞÜRDELEN

Yugoslavya'nın Sırbistan bölgesindeki Şabac şehrinin Osmanlılar dönemindeki adı.

Sava nehrinin kenarında stratejik bakımdan önemli bir yerde kurulmuştur. Burada daha önceki adı Zaslon olan yerde eskiden küçük bir palanka vardı. Fâtiht Sultan Mehmed zamanında Osmanlılar'ın eline geçen bu önemli mevkiye 1471'de ahşap ve topraktan bir hisar yapıldı. Belgrad'ı tehdit eden bir yerde

bulunması sebebiyle muhtemelen "yandan vuran tabya veya istihkâm" mânasında buraya Bögürdelen adı verildi. Ancak buradan Macaristan ve Avusturya'nın güney bölgelerine kolayca akın yapılabildiği için Mathias Corvinus (I. Máttyás) tarafından kuşatma altına alındı. 1475 sonlarına doğru başlayan kuşatma 1476 Şubatında kalenin ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Bu olaydan bahseden *Szabács viadala* (Şabac'ın muhasarası) adlı eser, XV. yüzyıl Macar tarih destanlarının en uzun ve orijinal metni bulunanlarından biridir. Bölgede Macarlar tarafından bir "ban"lık kuruldu; yeniden ve taştan tahkim edilen kale ise Macar serhaddindeki hisar zincirinin bir halkası oldu. 1492'de gerçekleştirilen başarısız bir Osmanlı muhasarasından sonra, Kanûnî'nin birinci Macaristan seferi sırasında, bölgeye gönderilen Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın kuvvetleri tarafından şiddetli bir kuşatma neticesinde fethedildi (7 Temmuz 1521). Burası aynı zamanda Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk fethettiği kale olma özelliğine de sahipti. Kanûnî fetihten sonra kaleye girdi ve şehrin imarını emretti. Belgrad'ın fethiyle ilgili kararlar da burada alındı. Şehir 1688 ve 1695'te kısa süreli olarak elden çıkmasına rağmen 200 yıla yakın süren ilk Osmanlı dönemi sırasında önce Rumeli, 1580'den

Kanûnî Sultan Süleyman'ı Bögürdelen civarındayken tasvir eden bir minyatür (*Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 81*)

